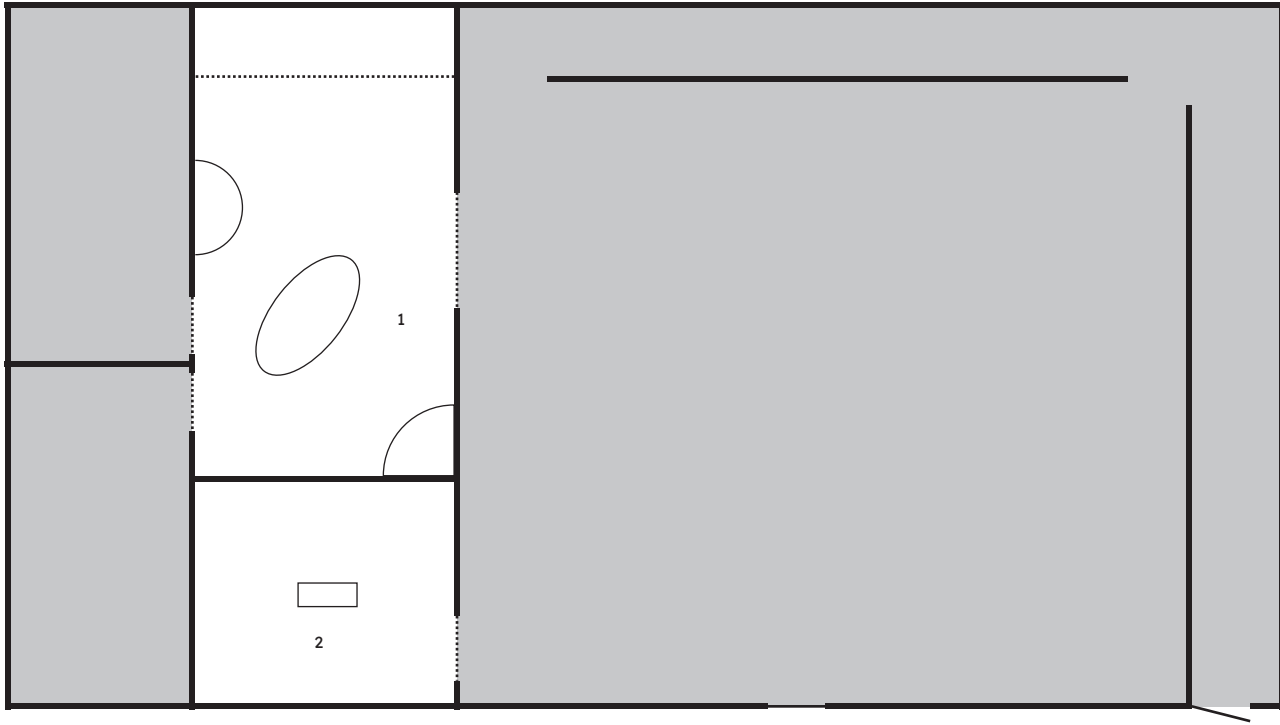

Một bài tập về sự thay đổi,
làm lạnh,
mùi và vị

dành cho
Linh San

1. *những đêm* — 2022
Sứ Bát Tràng
Kích thước đa dạng
2. *Ôm #1: Cổ này tay nọ* — 2022
Sứ Bát Tràng
Kích thước đa dạng

Ta chọn cách nào để ghi nhớ quá khứ của ta, quá khứ
của những người khác,
của người thân, người đã mất, người còn sống?

Phải chăng bằng cách bảo lưu những đồ vật neo kí ức,
lục tìm những lưu trữ về quãng đời bên nhau,
thuật lại những lời lẽ thân mật đã trao qua gửi lại?

Còn gì để níu người trong trí nhớ,
khi thân thể người đã mất – hơi ấm rút dần,
mùi hương phai nhạt,
mà thân ta vẫn còn nơi đây?

Gốm. Đây là phương tiện Linh San lựa chọn. Là lời lẽ cô dùng để đối thoại với đất và lửa; là cơ thể cô dùng để nhảy múa với thời gian và các nguyên tố tự nhiên; là cách cô tự mình minh chứng cho lòng kiên trì, dụng tâm từng chút một.

Làm gốm. Hẳn là một hành trình kỳ lạ. Trước hết, người nghệ sĩ phải lựa chọn và búng đi từ đất những thớ đất tươi rói; nhào trộn cho tới khi đất đạt được độ lỏng, nhuyễn, mịn cần thiết. Nắn, cuộn, vo, xé – bàn tay tạo hình, nghỉ, tiếp tục, chờ, rồi lại tiếp tục, cho tới khi những hình thái mong cầu hiện ra. hong khô rồi bỏ lò, các mẫu vật đòi hỏi đòi mắt và tâm trí chăm lo, rà soát, canh chừng, bởi lò nung phải đạt và giữ nguyên nhiệt độ ở mức hoàn hảo. Lúc này, các quá trình thay đổi hoá học và vật lý cần thiết mới diễn ra, và đất mới được chuyển hoá, định hình và kết tinh thành gốm.

Bằng một cách nào đó, đất phải bị đốt đi thì gốm mới được sinh ra. Ở nơi mùi chết chóc còn vẫn vương, thứ mỏng manh mà vĩnh cửu với thời gian dần lộ diện.

Trong một căn phòng, những trang gổm được nặn bằng tay nằm rải rác nơi sàn nhà. Mông manh, bắt động, chúng bị ép phẳng, vo tròn, xếp chồng, nhàu nhĩ – mỗi hình thẻ là một trạng thái khác nhau của giấy. Từ từ tiến gần, ta quỳ xuống, cúi mình, nín thở, tập trung ánh nhìn trong im lặng. Bởi, một cử động nhỏ nhất cũng có thể đánh thức những sinh linh đắm chìm trong giấc ngủ ngàn thu.

“Ở những chỗ nhất định, người có người thấy hơi ẩm bàn tay từng nâng niu vật chất?”

Họ bất ngờ xuất hiện từ phía sau, tiến về phía đụn giấy ở góc phòng, sà xuống sát mặt sàn. Nếu không phải bởi chuyển động của tà áo choàng trắng, ta hẳn đã không nhận thấy sự hiện diện của họ.

Hãy lục lại trí nhớ xem, trông họ có thân quen?

Từ tốn tường chừng ngưng thở, họ dẫn ta về phía căn phòng kế bên. Lầm lì trong bóng tối, ba vật gổm nhỏ như thẻ đang trôi trong không gian. Bằng sự nhuần nhuyễn tuyệt đối, họ đặt chiếc đèn pin gần đó vào tay ta. Thứ ánh sáng nhờ nhờ bật lên, chậm rãi quét qua từng vật thẻ, mới gọi ánh nhìn xâm nhập xuyên bề mặt, sờ nắn những chi tiết bóng mờ ẩn mình dưới mặt gổm.

“Ở những chỗ nhất định, người có ném được vị mặn nơi mồ hôi từng chảy, có người thấy mùi ẩm mốc nơi đất bụi từng bám?”

Những câu chuyện. Chúng là chất liệu đời sống, hơi thở hiện sinh, nhịp đập tưởng tượng của ta. Làm người kể chuyện, làm người dệt mơ, làm chứng nhân ác mộng, ta truyền nhau mẩu chuyện, để neo mình trong nhân nhũ và tài trí của người đi trước, để sẻ chia trải nghiệm và bài học với kẻ đến sau.

Qua tác phẩm, những câu chuyện Linh San chọn kể mang trong mình màu sắc cá nhân sâu sắc, là cách cô chọn lựa để tri ân người thân, cả người còn sống lẫn người đã khuất. Một cách để tưởng nhớ và thương tiếc, để giữ lại và bù đắp.

Tác phẩm *những đêm* của cô, gồm 1.096 mảnh giấy bằng gôm*, là những lá thư tưởng tượng Linh San gửi người cha đã qua đời hơn một thập kỷ trước. Tất cả đều trống trơn, không một dòng đề đọc, không một ý đề ngắm. Những lời chẳng thể nói, những suy tưởng chẳng thể hiểu, biết nói gì đây để bọc lại nỗi nhớ mênh mộng vô bờ, để vỗ về nỗi đau thăm thẳm không bến đáp?

Ở một tác phẩm khác, *Ôm #1: Cổ này tay nọ*, Linh San nương những dải đất sét theo dáng hình cổ và tay áo của chiếc áo trước kia mẹ cô thường mặc để làm ruộng. “Ôm thịt da, ngấm mồ hôi..., dính đất” – cất ra từ trí nhớ, những ký ức bản năng của Linh San về người mẹ tàn tạ giờ được nung dính vào thân thể của gôm. Ở đó, gôm ôm mang những ấn vết vĩnh hằng nơi mồ hôi từng hoen ó, nơi đất từng tan ngấm da thịt người.**

* Trong tổng số 1,096 đơn vị, chỉ có 48 đơn vị được trưng bày tại triển lãm vì lý do bảo quản. Con số 1,096 tương đương với tổng số ngày của ba năm. Theo nếp sống và quan niệm ở miền Bắc Việt Nam, người mất chỉ có thể siêu thoát và bước sang một kiếp mới sau khi gia đình để tang ba năm. Để tang là thời gian để tưởng niệm đến ông bà, cha mẹ – những người có công sinh thành, dưỡng dục cũng như thể hiện sự đau thương, tiếc nuối cho sự mất mát. Bởi “sự tử như sự sinh” – việc để tang nhằm bày tỏ tâm lòng hiếu kính của con cháu đối với người đã khuất, được chăm sóc, đối xử như khi còn tại thế.

** Trong cuốn *Performing Mourning: Laments in Contemporary Art* (tạm dịch: Trình diễn Tang lễ: Ca-thương trong Nghệ thuật Đường đại), Guy Cools – qua lăng kính văn học, nhân học, triết học và nghệ thuật đương đại – khám phá các nghi thức than khóc, bày tỏ sự buồn đau và tiếc thương xuyên suốt các nền văn hóa và thời đại khác nhau. Cools tham chiếu tự truyện *Project for a Trip to China* (tạm dịch: Dự án về Một chuyến đi tới Trung Quốc) của Susan Sontag, trong đó Sontag giải thích mối liên hệ giữa mong muốn đến thăm Trung Quốc của bà và sự vắng mặt của cha bà (ông qua đời vì bệnh lao khi đang ở Trung Quốc buồn lòng thú năm 1939, lúc đó Sontag mới năm tuổi). Cools viết:

“Mỗi câu chuyện đều độc nhất vô nhị, nhưng ta luôn xúc động nhất trước những câu chuyện tựa tựa chuyện riêng của chính mình... Câu chuyện của Sontag khiến tôi xúc động hơn nhiều chuyện khác mà tôi đã đọc. Ngay cả Sontag cũng đề cập rằng bà vẫn nhớ ‘mỗi lần xem bất kỳ bộ phim nào có cảnh người cha trở về sau một thời gian dài biệt tăm, đặc biệt là vào giây phút ông ôm đứa con vào lòng.’ Chuyến đi Trung Quốc của Sontag là một phần của hành trình tiếc thương cha bà. ‘Ông đã lìa đời ở một nơi rất xa. Khi tìm tới cái chết của cha, tôi khiến ông trở nên nặng hơn. Tôi sẽ tự chôn cất ông.’ Sự vắng mặt của cha cũng đánh dấu mối quan hệ của bà với mẹ, bà M., được Sontag đề cập đến trong một bức thư chưa bao giờ gửi. ‘M. thân yêu. Con không thể gọi điện thoại, con mới sáu tuổi. Nỗi đau của con như những bông tuyết đang rơi xuống nền đất thờ ơ ấm áp của mẹ. Mẹ đang hít nỗi đau của chính mình vào hết bên trong.’ Đứa con trai của Sontag, David, được đặt trong một tam giác liên thế hệ với người ông quá cố. “David đeo chiếc khăn của cha tôi. ‘Cái chết không chết,’ nhưng ta có thể tha thứ cho người chết lẫn người sống vì đã bỏ rơi ta. ‘Tôi sẽ tha thứ cho cha tôi. Vì đã chết. – David sẽ tha thứ cho cha nó chứ? (Không phải vì đã chết.) Để nó tự quyết định!’ Cái chết của một người ảnh hưởng đến mọi thành viên khác trong gia đình.”

Nỗi đau truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác, từ người này sang người khác, cho đến khi có ai đó chọn đón nhận, che chở và chia sẻ nó với thế giới thông qua âm nhạc, vũ điệu, thơ ca, nghệ thuật. Linh San cũng không ngoại lệ, tác phẩm của cô là hiện thân của cả khoảng thời gian đã mất (khi cha không còn bên mình) lẫn khoảng thời gian sẽ chia (giữa cô và mẹ trong hành trình đối diện với khó khăn cuộc sống). Nghệ sĩ viết, “Sau nhiều năm [tôi] mới nhận ra dù có độc lập cứng cáp thế nào thì vết thương vẫn là vết thương. Nhưng khi đã qua từng ấy thời gian thì [ta] cũng nhìn nhận về nó bớt đau khổ bi lụy hơn, thậm chí việc nhìn lại ấy cũng cho [ta] một cảm giác ấm áp. Như một sự trị ân dành cho năm tháng vậy”.

Có cách chi đề đối mặt với sự ra đi của người – buồn đau khi họ từ trần, tiếc thương khi họ vắng mặt, tạc cho họ một hiện hữu giữa dương gian?

Có cách chi đề sẵn sàng cho những mất mát sớm muộn cũng đến – chục chờ những điều chẳng thể vấn hỏi, thu lượm tàn dư của những cuộc đời sẽ đến hồi kết thúc?

Có cách chi đề hòa giải với cơ thể không còn biết nhớ thương – khi tai không còn nghe màu sắc, mắt không còn thấy âm nhạc, lưỡi không còn cảm tình yêu, mũi không còn ngửi sự sống, da không còn cảm sự rung động?

Với Linh San, làm gốm dường như là một thực hành cải hoá. Thủ thi tự truyện qua tí mảnh với gốm, thế là nhớ thương có chứng nhân, ký ức thành vật liệu, niềm đau được sẻ chia. Nơi vắng đi thân thể người, xác gốm thành hiện diện bền bỉ thay xác thịt; cuộc đời gốm nói dài những cuộc đời đã chia lìa thế gian.

Mòng manh, trắng trong, mềm mại, trống trơn – như thẻ cổ tình xoá gạt mọi uỷ mị, những vật thể gốm của Linh San giờ trở thành vật chứa cho những lời chưa nói, suy tưởng chưa hiểu, ký ức chưa quên, câu chữ chưa gửi, mồ hôi chưa khô, nước mắt chưa đọng. Không còn là cơn đau riêng, chúng hoá thân thành điếm tự của những sẻ chia chung. Miễn là còn lời muốn nói và tai muốn nghe, còn chuyện để kể và vật để giữ, đời sống sẽ vẫn tiếp tục, thay đổi sẽ dần xuất hiện, những khởi đầu mới sẽ rời nhen nhóm.

